

Олександр Туз,

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри спеціальних дисциплін Національної
академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3879-4013>

Віктор Тишук,

доктор філософії у галузі права, доцент
кафедри спеціальних дисциплін Національної
академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5811-5909>

ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається розвиток оперативно-розшукової діяльності та її сучасний стан. Автори досліджують, як змінювались підходи до проведення оперативно-розшукових заходів з часом, починаючи від простих методів до використання сучасних технологій і новітніх аналітичних інструментів. Особливо звертається увага на зміни криміногенної ситуації, що вплинули на розширення та модернізацію методів оперативно-розшукової діяльності. У роботі також обговорюються проблеми правового забезпечення цієї діяльності, зокрема необхідність оновлення законодавства, щоб воно відповідало сучасним викликам, таким як кіберзлочинність і тероризм. Важливим аспектом є трансформація оперативно-розшукової роботи до нових загроз і умов, що вимагає постійного вдосконалення тактики та методів боротьби з правопорушеннями.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, правоохоронна діяльність, національна безпека, історичний розвиток.

Tuz O., Tyshchuk V.

Evolution and modern trends in the development of operational and investigative activities

The article examines the development of operational and investigative activities and their current state amid rapid changes in the criminal situation and new challenges law enforcement agencies face. The authors explore the stages of the evolution of approaches to conducting operational and investigative measures, starting from using simple methods of information gathering and ending with applying the latest technologies. This significantly enhances the efficiency of law enforcement work and dramatically expands the possibilities for investigating complex and multifaceted crimes.

Special attention is given to how changes in the criminal situation in the country and globally have influenced the need to modernize operational and investigative activities methods. The rise of cybercrime, terrorism, drug trafficking, illegal migration, and other forms of organized crime requires the constant adaptation of operational tactics. Changes in these areas not only necessitate the implementation of new technologies but also demand an update in approaches to processing and utilizing information.

Another critical aspect of the article is considering the legal framework for operational and investigative activities. Operational and investigative work must be conducted within the boundaries of the law, which not only defines the legal principles but also obliges operatives to strictly adhere to human rights, which becomes a challenge in combating new threats. The authors emphasize the need to improve legislation to correspond to new realities, particularly in addressing cybercrime, terrorism, and other emerging challenges. Thus, the article highlights that the continuous improvement of methods and tactics in operational and investigative activities is an integral part of effective crime fighting in the modern world.

Keywords: operational and investigative activities, operational and investigative measures, law enforcement activities, national security, historical development.

Постановка проблеми. Оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД) є важливим інструментом забезпечення національної безпеки, протидії кримінальним правопорушенням та правоохоронної діяльності. Проте сучасні виклики, такі як кіберзлочинність, гібридні загрози та організована злочинність, вимагають її узгодження до нових умов. Це зумовлює необхідність удосконалення правового регулювання, впровадження сучасних технологій та покращення методів збору й аналізу інформації. Визначення витоків, подальших тенденцій, аналіз сучасного стану та окреслення перспектив розвитку ОРД є актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні наукові дослідження у сфері ОРД значною мірою присвячені виявленню закономірностей її розвитку та формуванню теоретичних засад. Зокрема, В. О. Стрижак досліджує історію становлення пошукової діяльності, що є основою сучасних оперативно-розшукових методів. У свою чергу, І. В. Сервецький розглядає генезис методів ОРД, акцентуючи увагу на їхній еволюції під впливом змін у криміногенній ситуації та розвитку технологій. Дослідження І. Р. Шинкаренка охоплює формування теоретичних засад ОРД, що дає змогу оцінити розвиток цієї сфери як у науковому, так і в практичному аспектах.

Окрему увагу в наукових публікаціях приділено нормативно-правовому регулюванню ОРД. У роботі С. О. Павленка аналізується генезис правового забезпечення оперативно-розшукової тактики, що є ключовим елементом ефективної протидії протиправній діяльності. Автор наголошує на необхідності вдосконалення законодавчих механізмів регулювання ОРД, зокрема в частині забезпечення балансу між оперативними потребами правоохоронних органів і дотриманням прав людини.

Наукові розвідки таких авторів, як С. М. Князев, Р. Л. Степанюк, Р. Р. Грень, М. І. Камлик та В. І. Дубина розкривають питання міжвідомчої взаємодії та міжнародного співробітництва у сфері ОРД. Досліджується практика обміну оперативними даними, проведення спільних заходів у межах міжнародних угод, а також інтеграція зарубіжного досвіду в національну систему ОРД. Аналіз цих аспектів сприяє формуванню єдиної системи координації правоохоронних органів у боротьбі з транснаціональною злочинністю, тероризмом та іншими глобальними викликами безпеки.

Метою статті є аналіз історичного розвитку ОРД та визначення її основних етапів, що вплинули на сучасні підходи до протидії кримінальним правопорушенням. Дослідження охоплює еволюцію методів ОРД, їхній вплив на правоохоронну систему та необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання відповідно до сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення історії ОРД є важливим для розуміння сучасних підходів до протидії протиправній діяльності. Впродовж століть ця сфера змінювалася разом із суспільством: від первісних методів спостереження та розпитувань до складних аналітичних та технологічних рішень. Спочатку її витoki простежуються у військовій розвідці, пізніше – у становленні криміналістики, а наразі оперативні підрозділи спираються на передові цифрові технології. Попри значний прогрес, історичний розвиток ОРД залишається малодослідженим, що не дозволяє повною мірою оцінити витoki та закономірності формування сучасних стратегій національної безпеки [1].

ОРД у ході своєї еволюції зазнала суттєвих змін, відображаючи особливості державного устрою та суспільних відносин. У княжу добу методи ОРД базувалися на опитуваннях, негласному спостереженні та таємних оглядах майна, що здійснювалися без правового регулювання. За часів панування Орди та литовсько-польського контролю методи стали більш жорстокими: широко застосовувалися доноси, катування, примусове отримання інформації та політичні переслідування. Водночас у козацьку добу спостерігався якісний розвиток: використовувалися агентурні впровадження, негласний збір даних через втікачів і полонених, таємне листування та контроль за військовою дисципліною [2].

У період царату методи ОРД були зосереджені на репресіях, тотальному контролі та політичному переслідуванні. Запровадження системи фіскалів (виконували одночасно функції оперативного працівника та негласного співробітника) забезпечило негласне спостереження за населенням, розширення доносів і застосування катувань як основного способу отримання інформації. Технологічний прогрес сприяв розвитку методів перлюстрації та телефонного прослуховування. Згодом тоталітарні режими ХХ століття використовували ОРД як інструмент політичних репресій [2].

І. Р. Шинкаренко розкриває у своєму дослідженні зміну уявлень про об'єкт і предмет ОРД, виділяючи її як самостійну наукову галузь, що пройшла шлях від криміналістичного підходу (1920–1930-ті роки), через інституціоналізацію та виокремлення ОРД як окремої науки (1950–1960-ті роки), формування теоретичної бази та методології ОРД (1970–1980-ті роки), перехід до дослідження закономірностей оперативно значущої інформації (1990–2012 роки) до сучасного етапу, що передбачає впровадження активної,

випереджувальної моделі ОРД. Автор акцентує увагу на необхідності переходу від традиційної фактової практики, яка зосереджувалася переважно на розкритті кримінальних правопорушень, до випереджувальної моделі ОРД, що спрямована на раннє виявлення, запобігання та нейтралізацію протиправної активності через системний моніторинг, аналітичну оцінку та прогнозування загроз. У роботі підкреслено, що така модель вимагає розширення аналітичного потенціалу оперативних підрозділів, впровадження сучасних методів інформаційного аналізу та створення гнучкої системи реагування на динамічні виклики безпеки. Запропоновано шляхи вдосконалення системи ОРД через розробку державної доктрини та стратегії боротьби з організованою злочинністю, яка враховує не лише сучасні ризики, а й технологічні можливості оперативного прогнозування та попередження загроз [3].

Водночас, як зазначає С. О. Павленко, впровадження таких методів значною мірою залежить від модернізації нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової тактики, яке нині залишається фрагментарним і не повною мірою відповідає сучасним викликам. Законодавчі акти, що регламентують ОРД, потребують оновлення з урахуванням новітніх загроз, технологічних змін та міжнародних стандартів, зокрема щодо правового статусу негласних заходів і гарантій дотримання прав людини [4]. Недостатня врегульованість правових норм до сучасної оперативно-аналітичної діяльності ускладнює реалізацію випереджувального підходу, знижуючи ефективність криминологічного прогнозування. Тому важливим напрямом розвитку є створення єдиної концепції ОРД, яка інтегрує інноваційні аналітичні методи, забезпечує баланс між необхідністю застосування оперативно-розшукових заходів і дотриманням демократичних принципів та сприяє підвищенню рівня правової визначеності у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями [5].

З огляду на сучасні загрози, особливо в умовах воєнного стану, ОРД має бути спрямована не лише на розкриття кримінальних правопорушень, а й на запобігання загрозам національній безпеці. Важливим елементом цього процесу є застосування криминологічного профілювання для виявлення потенційних осіб, які можуть бути причетні до протиправної діяльності, пов'язаної з розголошенням державної таємниці. За допомогою профілювання можна ідентифікувати психосоціальні характеристики таких осіб, що можуть бути причетні до витоку інформації [6].

Крім того, потужним інструментом гібридних загроз є дезінформація, яка здатна маніпулювати суспільною думкою та підривати довіру до державних інституцій. В Україні питання протидії цій загрозі набуває актуальності, особливо в контексті обговорення криміналізації її поширення. Спотворення фактів через медіа та інші канали дозволяє створювати альтернативні реальності, що можуть впливати на політичну ситуацію і послаблювати державний контроль. Подібні маніпуляції порушують стабільність і формують несприятливу атмосферу для прийняття обґрунтованих рішень [7].

Зважаючи на зростаючі загрози, пов'язані з дезінформацією, важливим стає не лише оперативне реагування на такі маніпуляції, а й внутрішня готовність організацій до швидкої перебудови. Впровадження організаційних змін в оперативних підрозділах є одним з основних факторів, що сприяють підвищенню їх здатності швидко реагувати на інформаційні та інші загрози. Ці зміни орієнтовані на покращення результативності оперативно-розшукових заходів, а також на забезпечення трансформації до постійно змінюваних умов безпеки та технологічних викликів. Однак процес трансформації вимагає не лише технічних і організаційних рішень, а й здатності керівника враховувати психологічні аспекти, які можуть істотно вплинути на готовність особового складу до змін [8].

Насамперед, потрібно створити умови для зворотного зв'язку, де кожен співробітник має можливість висловити свою думку, що сприятиме більш глибокому розумінню процесів змін. Психологічна підтримка та роз'яснювальна робота є елементами, що дозволяють подолати внутрішній опір серед працівників правоохоронних органів, що може виникнути під час впровадження нововведень. Керівництво повинно не лише чітко пояснити необхідність змін, а й активно залучати персонал до процесу прийняття рішень, що підвищить рівень їхньої мотивації та готовності до змін [9].

Не менш важливим є впровадження інноваційних методів та сучасних технологій, що дозволяють оперативним підрозділам працювати більш ефективно та знижувати ймовірність помилок у критичних ситуаціях. Це може включати інтеграцію новітніх інформаційних систем, автоматизованих процесів аналізу великих даних, а також використання нових стратегій управління, які відповідають вимогам сучасного оперативного середовища. Лише завдяки комплексному підходу, що поєднує організаційні зміни, психологічну підтримку та інновації, можна забезпечити системну перебудову підрозділів, що здійснюють ОРД, до нових викликів сьогодення [10].

Висновки. Оперативно-розшукова діяльність переживає етап постійних змін і вимагає вдосконалення, що відповідатиме новим реаліям криміногенної ситуації та загрозам, з якими зіштовхуються правоохоронні органи. З огляду на стрімкий розвиток технологій та нових форм протиправної діяльності, має значення не лише вдосконалення методів та інструментів, але й узгодження правових норм до сучасних викликів. Необхідність модернізації методів, підходів та тактик ОРД стає необхідною умовою для забезпечення боротьби з такими кримінальними правопорушеннями, як кіберзлочинність, тероризм та інші форми організованої злочинності. Поруч з цим, особливу увагу варто приділяти балансу між ефективністю правоохоронної роботи і захистом прав людини, що вимагає постійної узгодження не лише тактичних підходів, але й правового забезпечення ОРД. У цьому контексті постійне оновлення законодавства та інтеграція інноваційних технологій є запорукою успішної роботи правоохоронних органів у боротьбі з сучасними загрозами.

Список використаних джерел

1. Стрижак В. О. Історія становлення та розвитку пошукової діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. С. 12–16.
2. Сервецький І. В. Генезис методів оперативно-розшукової діяльності. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 1. С. 83–97.
3. Шинкаренко І. Р. Генезис формування теорії оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 251–264.
4. Тищук В. В. Окремі аспекти забезпечення прав людини під час використання безпілотних літальних апаратів для охорони державних кордонів. *II Всеукраїнська науково-практична конференція*. Хмельницький: НАДПСУ, 2024. С. 180–182.
5. Павленко С. О. Генезис правового регулювання оперативно-розшукової тактики. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 151–159. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.43.240995>.
6. Тищук В. В., Сивовол Р. М. Кримінологічний профіль особи, яка вчинила розголошення державної таємниці. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2021. № 1(93). С. 305–315. DOI: 10.33766/2524-0323.93.305-315.
7. Тищук В. Спроби криміналізації поширення дезінформації в Україні. Міжнародна науково-практична конференція. Львів: ЛДУВС, 2024. С. 903–908.
8. Туз О. С. Психолого-організаційна технологія підготовки керівників оперативно-розшукових підрозділів до управління організаційними змінами. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць*. 2018. № 12(24). С. 170–180. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v12/i24/20.pdf> (дата звернення: 20.01.2025).
9. Туз О. С. Модель психологічної готовності керівників оперативно-розшукових підрозділів до управління організаційними змінами. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2018. № 41. С. 371–382. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-41.371-382>.
10. Туз О. С. Практична складова управління організаційними змінами в оперативно-розшукових підрозділах Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*. 2018. № 1(9). С. 215–226. DOI: <https://doi.org/10.32453/5.v9i1>.

References

1. Stryzhak, V. O. (2018). Istoriia stanovlennia ta rozvytku poshukovoi diagnostic [History of the formation and development of search activities]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys – Southern Ukrainian Law Journal*, 4, 12–16 [in Ukrainian].
2. Servetskyi, I. V. (2009). Henezys metodiv operatyvno-rozshukovoi diialnosti [Genesis of operational-search activity methods]. *Visnyk Akademii upravlinnia MVS – Bulletin of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs*, 1, 83–97. [in Ukrainian].
3. Shynkarenko, I. R. (2016). Henezys formuvannia teorii operatyvno-rozshukovoi diialnosti [Genesis of the formation of the theory of operational-search activities]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 251–264 [in Ukrainian].
4. Tyshchuk, V. V. (2024). Okremi aspekty zabezpechennia prav liudyny pid chas vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ dlia okhorony derzhavnykh kordoniv [Certain aspects of ensuring human rights in the use of unmanned aerial vehicles for the protection of state borders].

- of unmanned aerial vehicles for border security]. *II Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia – II All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*, Khmelnytskyi: NADPSU, 180-182 [in Ukrainian].
5. Pavlenko, S. O. (2021). Henezys pravovoho rehulivannia operatyvno-rozshukovoi taktyky [Genesis of legal regulation of operational-search tactics]. *Pravova derzhava – Legal State*, 43, 151-159. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.43.240995> [in Ukrainian].
 6. Tyshchuk, V. V. & Syvolol, R. M. (2021). Kryminolohichnyi profil osoby, iaka vchynyla rozholoshenia derzhavnoi taemnytsi [Criminological profile of a person who disclosed state secrets]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka – Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 1(93), 305–315. DOI: 10.33766/2524-0323.93.305-315 [in Ukrainian].
 7. Tyshchuk, V. (2024). Sproby kryminalizatsii poshyrennia dezinformatsii v Ukraini [Attempts to criminalize the spread of disinformation in Ukraine]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – International Scientific and Practical Conference*, Lviv: LDUVS, 903-908 [in Ukrainian].
 8. Tuz, O. S. (2018). Psykholoho-orhanizatsiina tekhnolohiia pidhotovky kerivnykiv operatyvno-rozshukovykh pidrozdiliv do upravlinnia orhanizatsiinykh zminamy [Psychological and organizational technology of training managers of operational-search units for organizational change management]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats – Current Issues in Psychology: Collection of Scientific Papers*, 12(24), 170-180. Retrieved from <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v12/i24/20.pdf> [in Ukrainian].
 9. Tuz, O. S. (2018). Model psykholohichnoi hotovnosti kerivnykiv operatyvno-rozshukovykh pidrozdiliv do upravlinnia orhanizatsiinykh zminamy [Model of psychological readiness of managers of operational-search units for organizational change management]. *Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii» – Collection of Scientific Papers «Problems of Modern Psychology»*, 41, 371-382. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-41.371-382> [in Ukrainian].
 10. Tuz, O. S. (2018). Praktychna skladova upravlinnia orhanizatsiinykh zminamy v operatyvno-rozshukovykh pidrozdilakh Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Practical aspects of managing organizational changes in operational-search units of the State Border Guard Service of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Psykholohichni nauky – Collection of Scientific Papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Psychological Sciences*, 1(9), 215–226. DOI: <https://doi.org/10.32453/5.v9i1> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.02.2025